

РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ ЗА СТИМУЛИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ДЕЦА С ИЗЯВЕНИ ИЗОБРАЗИТЕЛНО-ТВОРЧЕСКИ СПОСОБНОСТИ

Димитър И. Балкански

THE ROLE OF THE TEACHER FOR STIMULATION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH EXPRESSED IMAGE-CREATIVE ABILITIES

Dimitar I. Balkanski

ABSTRACT: The specialized literature on the methodology of teaching fine arts still lacks an effective, sufficiently valid and reliable system of methods for stimulating and developing children with outstanding visual and creative abilities and for evaluating their visual outcomes and artistic knowledge. The main problem addressed in this article is the development of fine arts of gifted children, in which education and upbringing in kindergarten, and later in primary school, play a particularly important role. This sensitive period is especially significant for the artistic, aesthetic, emotional and intellectual development of the child's personality, for the stimulation of creativity, for the development of a number of positive personality traits.

KEYWORDS: teacher, children with outstanding visual and creative abilities

През първите години от живота на детето се полагат основите на детската личност, на интензивното му физическо и умствено развитие, на откриването и стимулирането на неговите естествени заложби. В този период детето се научава да възприема света, като максимално използва сетивата си, овладява достъпни начини да изрази своето отношение към заобикалящата го действителност.

Много радости, проблеми и трудности съпътстват израстването и възпитанието на децата, каквито и да са те – повече или по-малко надарени с различни способности. Крайната цел на образователната ни система е те да навлязат в живота с обичта, мъдростта и самочувствието, които са им дарили родители и учители. На подрастващите е необходимо да се предложи любов и доверие, уважение и приятелство, да се поощряват и окуражават техните интереси, способности и таланти, за да им се осигури по-този начин най-добър старт в живота.

Детската градина и масовото училище са призвани да развиват способностите на всички деца, но според сега действащите правила обучението е съобразено със средното ниво на развитие на способностите им. Основното противоречие в учебно-възпитателния процес е, че най-често се полагат повече грижи и внимание за изоставащите деца, а онова, което се прави за децата, които бързо усвояват повече знания, е твърде малко. Бързо усвоили преподавания материал, много от тези деца скучаят и смущават реда в детското заведение или класната стая, като остават пренебрегнати от учителя. Поради тази причина назрява очевидната необходимост в учебно-възпитателната работа с по-талантливите деца учителят да отделя по-голямо внимание и инициатива. Независимо че много педагогически факултети в страната имат програми и методики за работа с надарени деца, на практика те трудно се прилагат в учебно-възпитателния процес, защото малко учители подхождат отговорно, гъвкаво и творчески към тях. В резултат на това голяма част от даровитите деца остават “неразпознати” и “неоткрити” от педагозите.

В условията на съвременното обучение по изобразително изкуство е застъпено определението за изкуството като духовна енергия, която има за цел да накара детето да мисли, да му изгради способност да възприема, съпреживява и създава красотата във всички области на живота, да го развълнува и да го подтикне към творчество. Изкуството, като средство за

естетическо възпитание, служи за формиране на основните сфери на психичния живот на детето – емоционалната сфера, образното мислене, художествените и творческите способности. Творческите способности и тяхното ранно съзряване зависят от способностите за художествено възприемане на света. Ето защо още в предучилищна възраст се полагат основите на естетическо съзнание и се формира потребността от художествена дейност на децата в педагогическите ситуации както по образователно направление „Български език и литература“, така и по образователно направление „Изобразително изкуство“ [6: 110 – 126]. Във възрастта от 3 до 7 години те са много възприемчиви и затова тя е много благоприятна за развиването на креативността им.

„Творчеството е една от съдържателните форми на психичната активност на детето, която може да се разглежда като универсална способност, обезпечаваша успешното изпълнение на разнообразни детски дейности. Творческата дейност естествено се вмества в живота на детето, отразявайки неговите индивидуални черти, темперамент, вродени заложби, черти на характера, интереси и възпитание“ [1: 4].

Всички деца в предучилищна и ранна училищна възраст обичат да се занимават с рисуване, моделиране, апликиране и художествено конструиране. Този техен интерес и предпочитания към различните видове изобразителни дейности е необходимо да се използва рационално от родители и учители за осъществяването на образователни, възпитателни и развиващи задачи, за развитие на творческото начало у децата.

Във всяка детска градина и училище се открояват изяви в областта на изобразителните дейности деца – едни от тях имат предпочитания към живописата, други към пластичното изкуство, трети се очертават като добри графичи или приложници. За съжаление в масовата практика равнището на учебно-възпитателната работа по изобразително изкуство по различни причини е на доста ниско равнище. Не се отделя достатъчно внимание на онези деца, които проявяват изобразително-творчески способности, не се стимулират или изобщо не се забелязват от педагозите. Ранното откриване и поощряване на развитието на талантливите деца представлява важен психолого-педагогически проблем. На такива деца е необходимо да се обръща специално внимание, тъй като всички подрастващи с нормален генетичен фонд са потенциално даровити и даровитостта им се проявява по най-разнообразен начин и е свързана с една определена или с множество различни способности. Поставеният проблем е наистина твърде сложен за разрешаване. Често пъти поради небрежност и незаинтересованост родителите на талантливите деца не си дават сметка за способностите им, нито пък разбират смущенията в поведението им – феномен, съпътстващ деца с по-особени заложби. Работата се затруднява и от обстоятелството, че такива деца си имат и някои отрицателни особености на характера като: повишено самочувствие, себелюбие, индивидуализъм, пренебрежително отношение към установени стандарти, стереотипи, морални и социални норми на живот. Естествено е обаче, че в дейността и поведението си надарените деца извяват преди всичко своите положителни качества – интерес и любознателност, подчертано трудолюбие и упоритост в предпочитаната област, съчетано с високо качество на изпълнение на задачи, които изискват продължителни волеви усилия.

“Съвременната организация и структура на учебно-възпитателния процес се изгражда върху основата на учебни планове, програми, принципи и методи на педагогическо взаимодействие. Те водят до оптимална ефективност на обучението и възпитанието в училище, защото осигуряват усвояването на знания и умения чрез активно взаимодействие между учителя и учениците” [2: 123].

В нашата образователната система нараства необходимостта от разработването на научно обоснована и психологически осигурена концепция за ранното откриване и възпитание на надарените деца. Ако на такива деца своевременно не им се помогне да съхранят и развият неповторимата и дарба, ако не се полагат специални грижи за развитие на техните способности, то

това може да се окаже пагубно за подрастващите и да им донесе трудности в общуването, социална изолация, липса на самочувствие, депресия и неуспех в живота.

В нашето съвремие надарените деца се подкрепят от редица международни неправителствени организации и национални неправителствени организации. От международните организации голяма роля за утвърждаване на идеята за откриване и развитие на надарените деца е *Световната организация на хора с висок коефициент на интелигентност – Менса*. Създадена през 1946 г. в Англия, тя е най-старата и най-масовата международна организация на хора с висок коефициент на интелигентност и предоставя възможност за обмен на идеи посредством лекции, дискусии, издателска дейност и др., свързани с въпросите за идентификацията и обучението на интелектуално надарените деца. Важна роля от международните неправителствени организации в педагогическото пространство се пада на *Европейския съвет за високоталантливите – ЕСНА*. Той има за цел да стимулира и подкрепя разработването, разпространяването и прилагането на познания за развитие на надарените деца от всякаква възраст. Друга международна организация е *Националната организация за надарени деца*, която обхваща териториите на Англия, Уелс и Северна Ирландия, но която е отворена за представители от други европейски страни. Основната ѝ цел е да се осигурят подходящи условия на децата максимално да развият своя талант, като им се оказва непосредствена помощ и поддръжка.

През последните години се провеждат редица конференции и срещи с международно участие по линия на *Network of Youth Excellence* по проблемите на надарените деца, свързани с подпомагане на образованието им, професионалното обучение и творческото им развитие.

В Република България съществуват редица неправителствени организации – в София и провинцията, които имат принос за развитието на надарените деца и за разгръщането на творческия им потенциал. Даровитите деца в училищата на културата са обект на програма за закрила, която по-скоро се изразява в еднократно финансово подпомагане или чрез осигуряване на едногодишни стипендии за тях. Необходима е обаче национална стратегия, която да обхване не само финансови, но законови и обществени мерки за закрила и развитие на талантливите деца.

Въпреки значителните постижения на неправителствените организации в България и в други страни, все още има какво да се усъвършенства: например използването на методики както за диагностика, така и за развитие на надарените деца; разнообразяване на формите на дейност; увеличаване на съвместните действия на заинтересованите институции, по-широко пропагандиране на идеите и дейностите на неправителствените организации сред широката общественост.

„Успехът на учебно-възпитателния процес до голяма степен зависи от педагогическото общуване. Ценностните аспекти на този вид общуване се съдържат в предаването и овладяването на определени социални норми на отношение и поведение, във формирането на личността в съответствие със зададените социокултурни модели на комуникация и взаимодействие” [9: 27].

В обучението по изобразително изкуство, чрез различни методи и средства се постига ефикасно подпомагане на отделните процеси и страни от детското развитие като:

- подвижност и гъвкавост на творческото мислене;
- разсъждения и самостоятелно извеждане на изводи;
- памет, внимание и въображение;
- откриване на нови оригинални подходи за решаване на даден проблем (творческо решаване на проблемни ситуации и/или нестандартни подходи спрямо всеки възникнал проблем или ситуация);
- стремеж към верни и естетически решения;
- превключване на различни активности;
- богатство от преживявания от процесите на учене и/или работа.

За развитие на изобразителните способности на деца с творчески заложби учителят е необходимо да се съобразява със следните изисквания, които да се осъществяват едновременно.

Първото изискване, с което се съобразява учителят, е системно и последователно да обогатява, конкретизира и диференцира образните представи на децата за различни обекти и явления от действителността. От наличието на богати художествени възприятия и образни представи до голяма степен зависи качеството на детските рисунки, апликации и пластики като съдържание, композиционно и цветово решение. Те определят и осигуряват развитието на познавателно-творческите интереси и активност на децата. Възприемането, осмислянето и оценката на произведенията на изобразителното изкуство е немислимо да се провежда пълноценно без наличието на богата визуална и художествена информация на децата.

Друго образователно изискване, което има предвид учителят, е да запознае подрастващите с достъпни изобразителни умения и техники на работа по рисуване, апликиране и моделиране, тяхното затвърдяване и усъвършенстване, да повишава качеството и изразителността на детските творби, да активизира творческата самостоятелност на децата.

Възпитаването на положителни личностни качества като самостоятелност, активност, инициативност, любознателност, трудолюбие, волеви черти на характера, естетико-емоционална отзивчивост към красотата в природната и обществената среда, бита и художествените произведения, умение да се планира дейността и други, е *трето изискване*, което способства за развитието на изобразително-творческите способности на децата.

На четвърто място е нужно да се работи, като се използват различни форми и средства за развитието на детската наблюдателност, мислене, въображение, зрителна памет и емоционалните преживявания, които допринасят за повишаване на познавателния интерес и активност в процеса на изобразяване, при възприемането на произведения на изобразителното изкуство.

„Работата на учителя за усъвършенстване на обучението по изобразително изкуство е насочена към подготовка и мотивация на ученика за участието му в индивидуалните и колективни форми на изобразителна дейност, подготовка, която да позволи пълноценна естетическа изява на неговите качества” [2: 124].

Учителят е необходимо системно да организира обсъждане, анализиране и оценяване на продуктите от изобразителната дейност като има предвид критериите за количествена и качествена оценка и съответните показатели, използвайки диференцирания подход и проблемността. По този начин преценката способства за стимулиране както на отделните деца, така и на цялата група (клас) като им вдъхне увереност в техните сили и възможности, да се поддържа и разширява интересът им към изобразителната дейност.

Необходимо е да се отчитат положителните страни и да се изтъкнат допуснатите неточности като се имат предвид поставените към децата изисквания; да се формира у децата уменията да анализират и оценяват детските творби от определени позиции, по конкретни показатели, т.е. да се формира способността да се мотивират какво именно им харесва в дадена рисунка, апликация или пластика, какви качества притежава тя, да се възпита чувството на уважение към труда, постиженията и художествените предпочитания и интереси на връстниците им.

“Наложително е да се изгради у децата убеждението, че в края на една планирана ситуация или урок учителят проверява до каква степен е изпълнена поставената тематична задача. Най-малките деца очакват с нетърпение този момент, а на по-големите конференсът въздейства мобилизиращо и стимулиращо” [1 : 101].

Необходимо е ясно да се диференцират и методите, средствата и инструментариумът за диагностика на продуктите от изобразителната дейност в условията на масовата практика (като се имат предвид възрастта на децата и действителните дидактични ситуации) и за специалните експериментални изследвания. Независимо че се препоръчва да се провеждат в началото и края на учебната година диагностични процедури, в масовата практика е необходимо да се търсят и други възможности за диагностика. За осъществяването ѝ учителят има предвид резултатите от различни видове изобразителни дейности и раздели – графика, живопис, скулптура и декоративно-приложни изкуства, уменията да се възприемат художествени творби, участие в изложби, конкурси и пр. Желателно е да се избегне уеднаквяване на вербалните или цифровите оценки.

Ефективността на обучението по изобразителни дейности, повишаване качеството на детските творби, развитието на изобразително-творческите способности и тяхното диагностициране зависи до голяма степен не от качествата на учебната програма и учебните помагала, а от теоретично-методическата и практико-изобразителната подготовка на учителя, от неговата професионална квалификация, от качествата, които притежава – педагогически способности, умение да владее и ръководи децата, да планира и организира учебно-възпитателния процес, да проявява критичност и самокритичност към работата си, творчески амбиции и възможности, готовност да експериментира и др.

Освен това учителите по изобразително изкуство е необходимо да притежават задълбочени познания за деца с изяви изобразително-творчески способности относно:

- характеристиката на надарените деца;
- диагностика на надареността, способностите и таланта;
- възпитание и ценностно развитие на надарените деца;
- образователни и информационни технологии в работата с надарени деца;
- развитие на общите интелектуални и специални способности на децата в областта на изкуството;

- педагогическо консултиране на надарените деца и техните родители;
- професионално ориентиране и кариерно развитие на надарените деца.

Учителите по изобразително изкуство е необходимо да са компетентни за:

- създаване и прилагане на методики и технологии за диагностика, разработване инструментариум за откриване, изследване и стимулиране на деца с изяви изобразително-творчески способности;

- провеждане на изследвания за идентифициране на изобразително-творческите способности на децата;

- разработване на индивидуални образователни програми за развитие на даровитите деца;

- психолого-педагогическо консултиране на талантливите деца на тяхното диагностициране, развитие и бъдеща професионална реализация.

Учебно-възпитателният процес по изобразително изкуство е необходимо да е максимално приближен по своята форма до самата природа на творчеството. В процеса на работа с деца с изяви изобразително-творчески способности е наложително да се създават условия за реализация на творческия им потенциал, да се насърчават да експериментират и решават по оригинален и нетрадиционен начин поставените им изобразително-творчески задачи.

В своята педагогическа практика учителите по изобразително изкуство се стремят да прилагат ефективни методи, средства и стимули за развитие на изобразително-творческите способности на подрастващите. Те винаги се използват като средства, които да превърнат интуитивното детско творчество в целенасочена и осъзната художествено-естетическа проява. Често използвана форма за стимулиране на децата е участието им в извънучилищни изложби и конкурси за детски рисунки в детската градина, училището, страната и чужбина, които допълнително ги мотивират и амбицират. Творческите изяви на децата могат да се насърчават чрез съвместни прояви с ученици от училищата по изкуствата (изложби, конкурси, състезания и др.) и с подкрепата на творческите съюзи на художници, музиканти, артисти, на различни културни институти.

Създаването на условия и възможности за изява и развитие на изобразително-творческите способности на децата е свързано и с очаквани промени в образователната система. Това предполага увеличаване броя на часовете по изобразително изкуство, по-голяма мобилност на учебните програми, синхрон и взаимодействие между урочната и извънурочната дейност, разработване на проблемни ситуации и проекти. Тук най-важната роля отново се пада на учителите, които не бива да бъдат просто дисциплинирани изпълнители на програми, учебни планове, наредби и инструкции, а да са и активен източник на идеи, които да популяризират по подходящ начин. “Затова те трябва да се стремят да бъдат в крак с новата учебна документация,

тенденциите в образованието и да повишават методическата си компетентност, за да могат да реализират един съвременен педагогически модел, в резултат на който в обществото ще се увеличи дялът на знаещите, мислещи и креативни личности”[10: 425].

Ролята на креативността в наше време непрекъснато ще нараства, а това означава, че непрекъснато ще нараства ролята на учителя, детската градина и училището за формирането и развитието ѝ у подрастващите. Защото днес, в епохата на високите технологии и при значителното ни изоставане в икономическата област, можем да мерим ръст с другите развити нации преди всичко на полето на изкуството и културата.

“Новото общество ще бъде това, което ние възрастните – учители, възпитатели и родители, формираме у младите хора като им предаваме знания, умения, отношения. Затова една от ключовите промени в образованието е необходимостта да признае правото на всяко дете да бъде “себе си” и да изрази своята индивидуалност по уникален и неповторим начин” [1: 99].

Литература:

1. *Балкански, Д.* (2010): Откриване и стимулиране на деца с изобразително-творчески способности. УИ „Епископ К. Преславски, Шумен.

2. *Балкански, Д.* (2015): Изобразителното изкуство при деца със специални образователни потребности. УИ „Епископ Константин Преславски”, Шумен.

3. *Даскалова, Ф.* (2005): Свръхнадарените деца – дар или изпитание “Предучилищно възпитание”, брой 4, София.

4. *Даскалова, Ф.* (2005): За ранното позитивно възпитание на свръхнадарените деца. - “Предучилищна възпитание”, брой 9, София.

5. *Десев, Л., Салех, Е.* (2002): Творчество, креативно мислене и методи за проучването му. - сп. “Педагогика”, кн.10, София.

6. *Добрева, С., Г. Кирева* (2018): Образователни практики за изследване на детското разбиране на метафори. – В: Съвременни аспекти на образователния дискурс. Сборник научни трудове на катедра ТОПО и ПУНУП. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”.

7. *Занков, О.* (2005): Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна и начална училищна възраст, “Слово”, В.Т.

8. *Илиева, Г.* (1999): Някои педагогически и психологически проблеми на надарените ученици. - Педагогика, кн.6, София.

9. *Пейчева, Й.* (2018): Познавателна активност и креативност в обучението по технологии и предприемачество. УИ „Епископ Константин Преславски”, Шумен.

10. *Пейчева, Й.* (2016): Проблемността в технологичното обучение на учениците от начална училищна степен. Годишник на ШУ, ПФ, том XXD, стр. 418 – 425, УИ „Епископ К. Преславски, Шумен.

11. *Петрова, Е.* (1991): Психолого-педагогически проблеми на детското творчество. Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, том 84, София.

*проф. д-р Димитър Илиев Балкански
ШУ „Епископ Константин Преславски”
Педагогически факултет
Катедра ВИТМ
balkanski.d@abv.bg*